

Frode Aagaards tid 1923-34

Ansættelsen

Efter at Andreas Hansen havde meddelt bestyrelsen sin afgang, så snart der var fundet en afløser, spillede bestyrelsen bolden tilbage til ham ved at opfordre ham til at prøve at finde en. Andreas Hansen skrev derefter til "forskellige ledende Højskolefolk", og resultatet af dette blev, at man fik en højskolelærer Sigfred Munch fra Ubberup, som i øvrigt var født bornholmer, over at tale ved et møde den 7. januar 1923. Der var almindelig stemning for at få ham som forstander, og han blev derfor opfordret til at overtage stillingen. Efter nogen overvejelse endte det dog med, at han sagde nej.

Munch henviste derefter til højskolelærer Frode Aagaard, Vinding Højskole, som så også kom over sammen med sin kone, Marie, for at tale ved et møde den 4. marts. Det hedder, at de begge gjorde et særdeles godt indtryk, og derfor vovede bestyrelsen at opfordre dem til at overtage ledelsen. Og denne gang blev det et ja. De lovede at tiltræde til 1. november.

Frode og Marie Aagaard

Frode Aagaard blev født den 7. marts 1896 i et gårdmandshjem i Sall ved Hammel¹. Han var ved sin tiltræden således kun 27 år og på daværende tidspunkt landets yngste højskoleforstander. Det nævnes, at hans hjem prægedes af levende sans for kirkelige, folkelige og politiske spørgsmål, og at han tidligt var en flittig læser. Ikke mindst politiske spørgsmål optog ham stærkt, og hans drøm var at blive politiker eller historiker. Det var da også på disse to felter, han især kom til at gøre sig gældende som højskolemand.

En alvorlig sygdom i ungdomsårene medførte dog, at han opgav enhver tanke om videregående uddannelse. Han deltog med iver i Venstres Ungdoms arbejde og var alle dage ivrig venstremand.

Efter at være kommet godt over sin sygdom, var han i tre vintre, 1914-17, elev på Askov Højskole. Fra november 1917 blev han så lærer på Vinding Højskole, hvor han var i seks år. Det hedder, at han samtidig

fik tilbud om at blive journalist, hvilket fristede ham, men han valgte altså højskolen, hvor han blev en værdsat lærer. Snart fik han også en fremtrædende stilling i ungdomsarbejdet på egnen. Det medførte efter sigende, at han allerede som 24-årig blev tilbudt at stille op til folketinget (valgretsalderen var dengang 25 år), men det blev åbenbart ikke til noget.

Om hans kone, Marie Schøler Aagaard, f. Kristensen, hedder det kun, at hun var gårdmandsdatter fra hans hjemegn.

Fra deres tid på Bornholms Højskole har vi imidlertid også forskellige udsagn om dem fra tidligere elever.

En mandlig elev fortæller om Aagaard, at hans timer var festlige. Han begyndte gerne at synge ude i forgangen, og han kunne holde eleverne i ånde i alle sine timer - særlig, når de havde samfundslære, hvor tiden ofte blev overskredet, når diskussionen kom godt i gang. Samfundet og det politiske var han som berørt ovenfor stærkt engageret i. Han var som også nævnt venstremand, og en anden elev fortæller, at han ikke ret godt kunne lide tyskerne og bolschevikkerne - for nu at sige det meget mildt. Af enkelte mundtlige udtalelser forstår man, at han kunne blive helt lidenskabeligt ensidig, når det tog ham, og at man da ofte syntes, han gik for vidt. En nævnte engang det moderne begreb indoktrinering som betegnelse på det. Han talte i øvrigt ikke, at nogen sad og var uopmærksomme nede bagved. Det fortælles, at hvis han opdagede, at en eller anden var ved at sløve hen, så greb han en sangbog eller andet, hvad der var for hånden, og kylede det ned i hovedet på vedkommende. På den måde skulle han have spoleret adskillige sangbøger.

Dette hindrer dog ikke, at han generelt ser ud til at have været vellidt og værdsat som underviser. En kvindelig elev siger samstemmende med mændene, at han var festlig og god til at holde dem fanget, men han forlangte også, at de fulgte med.

Om Marie Aagaard sagde en mandlig elev engang, at hun var kun lille, men hun var stærk. Det var vedkommende elevs faste overbevisning, at hun gentagne gange var den, der holdt igen eller dæmpede ham

Frode Aagaard og hans kone Marie, f. Kristensen.

ned, når han blev for ivrig, ikke bare i sine meninger, men også i sin vidtspredte foretagsomhed. Havde hun ikke holdt igen, var han utvivlsomt hurtigt blevet folketingsmand, og så havde han ikke kunnet fortsætte som højskolemand, mente samme elev. Hun synes at have været et godt eksempel på den stilfærdige, men betydningsfulde kvinde bag manden.

Til sommermødet den 24. juni var Frode Aagaard igen inviteret til at tale, og bestyrelsen benyttede lejligheden til at forhandle de endelige betingelser med ham. Der blev igen enighed om en forpagtningskontrakt på 5 år, og den årlige afgift blev sat til 850 kr., dog således, at han kun skulle betale det halve det første år. Ellers skulle han have de samme rettigheder som forgængeren og ligesom denne sørge for den almindelige vedligeholdelse af bygninger og inventar.

Inden tiltrædelsen var bestyrelsen stemt for at lade salen male, og det blev ordnet sådan, at aktieselskabet og hjælpefonden delte udgifterne.

Engang i løbet af eftersommeren flyttede Aagaards så ind og tiltrådte officielt den 1. november. Den første vinterskoles åbning faldt sammen med skolens 30 års dag, men det ses ikke at være blevet markeret på nogen måde.

Med dette skift skete der også en vis forandring i skolens karakter. Mens man, som vi har set, kunne

kalde Andreas Hansen en poetisk skønånd, som mest var orienteret mod litteratur og teater, eller måske rettere: det åndelige i videste forstand, så var Frode Aagaard som skildret først og fremmest det historisk og politisk-samfundsmæssigt orienterede menneske, uden at han dog tabte det andet af syne. Vi skal senere se, hvilke forandringer i undervisningen, det medførte.

Elevtilslutningen 1923-33

Frode Aagaards virke på Bornholms Højskole kom til at vare fra efteråret 1923 til foråret 1934, hvilket i alt blev til 11 vinterhold og 10 sommerhold. Han fik en lovende begyndelse på denne del af sin karriere. Til det første vinterhold meldte der sig 36 elever, og var det ikke ganske fuldt hus, så var det dog over middel. Og på det første sommerhold 1924 kom der hele 42, så de måtte tage "Hytten" i brug for at få plads til dem alle. På det næste vinterhold faldt antallet til 31, for på det efterfølgende sommerhold igen at stige til 41, så der igen blev brug for "Hytten". Men derefter begyndte tallene at falde, og denne tendens skulle vise sig at være uafvendelig.

Succesen på især sommerskolerne skyldtes da også i væsentlig grad, at det lykkedes Aagaard at få en del jyske piger som elever i de første år. Antallet af

disse tog efterhånden af, men fra 1926 faldt antallet af bornholmske piger også betydeligt. Det samme gjorde sig gældende for de bornholmske mænd, og af mænd ovrefra var der kun få.

Derfor viser tallene for begge holds vedkommende, trods et vist opsving i 1929, en generelt nedadgående tendens i Aagaards tid. I hans sidste år kom tallene således ned under 20, (og denne tendens skulle vise sig at fortsætte også i efterfølgerens tid).

Det måtte naturligt give anledning til en del bekymring undervejs, men omvendt også til mange bestræbelser på at ændre udviklingen. Det skal vi vende tilbage til efterhånden. Med hensyn til de konkrete tal, henvises i øvrigt til det statistiske kapitel.

En højskolevinter i 1920-erne

Fra Frode Aagaards tid har vi også en lidt større sammenhængende skildring af et højskoleophold. Inden vi ser nærmere på, hvem der i hans tid virkede som lærere og andre medarbejdere, vil vi gengive denne skildring i fyldige uddrag og i let redigeret form. Den er skrevet af Thor Thorsen, Rønne, som var elev vinteren 1926-27. Han skriver:

“Vi startede på højskolen den 3. november 1926. Jeg er husmandssøn fra Knudsker og tjente i mine unge dage på landet. En af mine første pladser var hos højskolefolk, og jeg fik derved mine første indtryk af højskolen, og da tillige forkarlen lige var kommet fra et højskoleophold, kom jeg snart gennem hans fortællinger livet på en højskole på nærmere hold. Jeg var også med ham til sommermøde og fik lyst til selv at komme på højskole. Da man dengang kunne få tilskud fra amtet, søgte jeg og fik det, og indmeldte mig derefter på skolen. Jeg havde den glæde, at min anden medtjener også ville med, og vi var så heldige at få værelse sammen på “Jomsborg” - et tomands værelse med plads til én. Men vi havde nær til baderummet, og så var det bare at komme der tidligt, mens der var vand i spanden. Ellers var det en længere tur op og ned ad trappen for at hente vand. Var det frost, kunne vi godt risikere, at der var is på vandet om morgenen, men det var vi jo vant til ude fra bondelandet.

Vi startede dagen med havregrød kl. 7.30 - og mødte i skolestuen kl. 8.00 til morgensang. Vi havde som regel første time med forstander Aagaard. Førstelæreren hed Birk, og han havde som regel de almindelige timer som dansk, regning og gymnastik, mens Aagaard mere havde det “historiske”. En tid havde vi også lærer Mølgaard, men da han ikke faldt rigtig til, flyttede han atter. Vi havde også landbrugslære med konsulent Brandt, plus regnskab med konsulent Leerberg. Kl. 12 spiste vi middag, og kl. 13.30 havde vi atter en time, hvorefter vi drak kakao.

Vi startede dengang med 22 elever - 2 fra Jylland, 2 fra Sønderjylland, resten var bornholmere - dog efter nytår fik vi en arbejdsløs snedker fra Falster.

Af udflugter havde vi gåture i Almindingen og cykletur til Hammeren og til Rønne, hvor vi besøgte slagteriet og Bornholms Tidende.

Vi havde også et elevblad, der hed “Høg over Høg”, og der havde jeg den ære at være en af de tre redaktører. Der var også tre “politibetjente”, der skulle indkassere bøder for begåede forseelser. De var meget ihærdige for at få penge i kassen, da “Grisegildet” så blev så meget flottere. (Bøderne blev lagt i en sparegris - deraf navnet “grisegildet”). Hvis bøder ikke blev betalt, straffedes synderen med buksevand - direkte fra pumpen i kælderens, så mange bøder blev “betalt” på kældertrappen.

Fastelavnsfesten var det store sus; de inviterede damer havde smørrebrød med, og dertil kunne købes lyst øl og sodavand. Humøret manglede dog ikke, og der blev spillet komedie og danset med liv og lyst i den smukt pyntede gymnastiksal. Derefter skulle damerne jo følges hjem, så det var jo trætte ugersvende, der endelig fik skind over øjnene og fjer på maven.

Vi var også engang 3 mand, der havde en “grovæderkonkurrence”. Den ene påstod nemlig, at han kunne fortære en hel wienerbrødsstang på ca. et kvarter. Vi andre skulle så betale, hvis han kunne, men vi ville bestemme tidspunktet. Derfor hentede vi ham lige efter at have spist flæskebøf til middag. Det var nemlig hans livret. Og tro det, hvem der vil - han vandt. Til trøst spiste vi andre hans to hvedebrød til eftermiddagskakaen.

Så nærmede foråret sig, og det kribled i fingrene for at komme til det praktiske, og så pludselig var det bare sidste aften med afslutning og afsked, og 5 dejlige måneder var slut”.

Lærere og andet personale 1923-34

Fra sit første år nævner Frode Aagaard, at som lærere virkede konsulent Brandt og Frode Kristensen, medens Andreas Hansen og Axel Hermansen, Ndr. Skole, kom som timelærere en gang om ugen.

Hans Aage Brandt² stammede fra Lundegård i Østermarie, født 1893. En yngre søster til ham var elev på højskolen 1917. Efter tilendebragt uddannelse på Landbohøjskolen vendte han tilbage til Bornholm, hvor han blev planteavlskonsulent og forsøgsleder, og fra Andreas Hansens sidste tid blev han så også medarbejder på højskolen. Efter at være blevet gift blev han og hans kone den første tid bosat i lærerlejligheden i “Sønderomme”, og her blev deres ældste søn, Jens Kofoed Brandt, den senere mangeårige

amtsborgmester, født i 1924. Samme år overtog Brandt imidlertid Bakkegård i Nylars. Om ham fortæller tidligere elever, at han var streng, men dygtig. Han havde været løjtnant, og det militære hang lidt ved i hans undervisning. Han var rask i det og "lid våraløser", hedder det. Medens han endnu boede hjemme på Lundegård, kom han kørende til skolen med hest og vogn. En dag havde han ikke fået bundet hesten godt nok, så den rev sig løb og vendte tilbage til Lundegård, mens han underviste.

Frode Kristensen³ var oprindelig landarbejder, født 5. juni 1895 som søn af en hedehusmand i Torsted sogn i Vestjylland. Ligesom så mange andre dengang havde han ved flere højskoleophold, og sidst på Askov Højskole, kvalificeret sig til et virke i højskolen. Hans første plads som højskolelærer blev så på Bornholms Højskole, hvor han kom samtidig med Frode Aagaard. Han underviste i dansk, regning, danmarkshistorie og samfundslære samt gymnastik. Det sidstnævnte var han ikke særlig god til, fortæller han selv i en erindringsbog. Modsat Aagaard var han socialistisk indstillet, men det gav efter hans eget udsagn ikke anledning til problemer i forholdet mellem dem.

Frode Kristensen var kun lærer på skolen ét år, hvorefter han efter opfordring blev lærer på arbejderhøjskolen i Esbjerg og senere igen på Roskilde Højskole, efter at denne også var blevet overtaget af arbejderbevægelsen. Inden for denne del af højskoleverdenen kom han i mange år til at indtage en fremtrædende stilling. Senere igen blev han undervisningsministeriets konsulent med højskolerne som arbejdsområde.

Maja Nielsen medvirkede fra den første sommer i Aagaards tid. Hun underviste i håndarbejde, gymnastik og folkedans. "Hende elskede vi", siger en tidligere elev kort og udtrykfuldt, og i et af årsskrifterne siger Frode Aagaard: "Vi kan ikke rigtig tænke os en sommerskole uden hende. Hun støjer ikke op, men hendes stilfærdige og kammeratlige Maade at færdes paa mellem Eleverne og i vort Hjem gør hende saare afholdt saavel blandt Elever som blandt Skolens Personale". Hun stammede fra Tistrup i Vestjylland, og egentlig hed hun Maren, men blev altså kaldt Maja. Hun kom igen hver sommer indtil 1931, hvor hun var forhindret på grund af sygdom i familien. 1932 medvirkede hun så igen, men i 1933 var hun igen forhindret, så det blev til i alt otte somre af Frode Aagaards i alt ti. Hun blev senere gift Møller og bosat i sit hjem-sogn. Hun døde i 1983 som følge af en trafikulykke et par dage før sin 84 års fødselsdag.

Jens Birk blev ansat som afløser for Frode Kristensen fra november 1924. Han medvirkede som lærer

på skolen i 3½ år. Han stammede fra Langå i Jylland, født 11/9 1895, og havde også fået sin første uddannelse på Askov Højskole. Han blev derefter lærer på Skibelund Efterskole, men tog senere lærereksamen fra Silkeborg Seminarium. Birks vigtigste fag var dansk og regning samt gymnastik om vinteren, men han må også have haft forskellige andre fag. Det hedder om ham, at han var lidt tung i sin undervisning, men han karakteriseres også som flink og venuesæl, dog med en tilbøjelighed til at behandle eleverne, som var de en 1. klasse i børneskolen. I efteråret 1925 holdt han bryllup med sin forlovede, Agnes Villadsen fra Egå ved Århus, og de blev derefter bosat i "Hytten". Han stiledede imidlertid mod en stilling i folkeskolen, og var fra maj 1928 vikar på Tingsted Skole. Han søgte også fast stilling her på Bornholm, men da det ikke lykkedes, flyttede han samme år med familien til Jylland, hvor det året efter lykkedes ham at få en fast stilling som enelærer på Søby Skole ved Hornslet.

Søren Mølgaard blev nævnt i Thor Thorsens skiltring ovenfor som en lærer Mølgaard, der kun havde været på skolen i kort tid. Han var gårdmandssøn fra Ravnstrup ved Viborg, og han nævnes at have overtaget sang- og gymnastiktimerne. Han figurerer imidlertid også som elev i elevprotokollen. Her angives det, at han var på skolen i november og december.

Peder Leerberg overtog på et tidspunkt en del af Aage Brandts undervisning, fordi Brandt efter at have købt gård ønskede at nedtrappe denne. Leerberg var også konsulent for landboforeningen og bosat i Åkirkeby. Han havde i mindre omfang også medvirket før den tid.

Peder Pedersen blev fra efteråret 1927 ansat som fast landbrugslærer og afløste dermed de ovennævnte. Han var gårdmandssøn fra Hjarup ved Kolding, født 7. juni 1901 og var i øvrigt Frode Aagaards tidligere elev fra Vinding Højskole. Efter endt uddannelse som landbrugskandidat skiftede han først i sit arbejde mellem Jylland og Bornholm, men efterhånden fik han også konsulentarbejde på Bornholm, og blev dermed fast bosiddende.

Han medvirkede som deltidslærer på skolen i mere end ti år. Fra tidligere elever hedder det om ham, at han var vældig flink og gjorde meget for eleverne; han var dem en god kammerat. Men han var også ugift. Frode Aagaard skriver om det i årsskriftet for 1928: "Siden Birk blev gift, har vi savnet en ugift Lærer, der ikke alene kunne overtage nogle Timer, men som også kunde være noget for Eleverne i Fritiden. Dette Savn er nu afhjulpet..."

Peder Pedersen havde som "ung" fast lærer dog også andet end landbrugsfag, og efterhånden kom han også til at medvirke på sommerskolerne. Han

hjalp således sit første hold med at opføre vaudevil-len "Nej". Dertil hedder det, at han var meget dygtig til at læse op. På sommerholdet 1929 havde han en del oplæsning, og i de timer havde pigerne lov til at sy på deres håndarbejde. Man forstår, at det ikke var det almindelige. Han blev dog ikke ved med at være ugift. I 1934, den 14. november, holdt han bryllup med sin forlovede, Hildur Grinder fra København, kaldet Hille, og de blev en del år bosat i tagetagen på "Klippely" ved Ekkodalen.

Marinus Jensen (Gravsholt)⁴ blev antaget som afløser for Jens Birk til sommeren 1928. Han havde tidligere været lærer på Rødding og Roskilde Højskoler. Aagaard ville gerne have ham til at fortsætte, men efter sommerskolen fik han bevilget understøttelse til kursus på Statens Lærerhøjskole og rejste derfor. Efter endt lærerkursus og en studierejse til Tyskland vendte han tilbage til vinterskolen 1929-30. Han betegnes af Aagaard som en ualmindelig flittig mand, der med megen begejstring gik op i sit arbejde. Det blev dog kun til den samme vinterskole. Han blev derefter lærer på Kerteminde Højskole, og fra 1938 kom han til Krabbesholm Højskole, først som lærer og året efter som forstander. Da havde han føjet Gravsholt til sit navn efter den landsby i Vendsyssel, hvor han var født 1899.

Laurids Green blev som afløser for ham ansat til vinterskolen 1928-29. Han var fra Herning-egnen, og havde taget præliminæreksamen og senere læreruddannelse. Han havde tidligere været lærer på Grindsted Efterskole. Han medvirkede kun samme vinter, hvorefter han rejste igen.

Svend Dræby⁵ blev ansat til den følgende sommerskole, 1929. Han havde tidligere været lærer på Ryslinge Højskole, og havde året før været leder af et hold, der var "8 dage på højskole". Derfor gik tankerne til ham, da der skulle findes en ny medhjælper. Fra en tidligere elev hedder det om ham, at han blev meget drillet af nogle af pigerne, og det distraherede ham. Man kan forstå, at han var lidt genert, men også en ganske flot fyr, og så gik det "evige" spil mellem mand og kvinde. Men i øvrigt forstår man, at han var almindeligt afholdt. Han medvirkede kun samme sommer, hvorefter han vendte tilbage til Ryslinge, hvor han var indtil 1933. Derefter blev han lærer på Ry Højskole og fra 1937 forstander på Ubberup Højskole, der to år senere blev omdannet til sygeplejeforskole.

Alfred Beck blev den næste i den lange række af lærere. Han blev ansat til sommeren 1930 og medvirkede resten af Frode Aagaards tid - og i øvrigt også den første tid under den næste forstander, Thomas

Gymnastikopvisning i salen 1926. Bemærk lysekronen; man fik først elektrisk lys året efter.

Thomsen. Han var fra Sønderjylland og havde tidligere været lærer på Særslev Højskole og Højskolen ved Flensborg Fjord (Rønshoved). Han havde dansk, regning, sang og gymnastik. Gymnastiktimerne blev ofte brugt til traveture i Almindingen, hedder det. Ellers ved vi praktisk talt intet om ham. Han har imidlertid bidraget med fire velskrevne artikler i årsskrifterne, og de vidner om, at han var stærkt engageret i de nationale spørgsmål omkring hans egen hjemegn, men også lige så stærkt i de store internationale spørgsmål omkring fred og forståelse i en verden, der kort forinden havde været hjemsøgt af den voldsomt ødelæggende 1. verdenskrig.

Af andre lærerkræfter fra Frode Aagaards tid er blot tilbage at nævne to "sommerlærerinder", som medvirkede de to somre, hvor Maja Nielsen var forhindret. Sommeren 1931 var det en ved navn Mary Anthonius fra Varde-egnen, om hvem det hedder, at hun gjorde et godt og samvittighedsfuldt arbejde. Sommeren 1933 var det en præstedatter ved navn Alma Eggert fra Vedsted ved Haderslev. Om hende hedder det: "Hun havde med sit lyse Sind let ved at blive Veninde med Eleverne og var dygtig baade i Gymnastiksal og Skole".

Praktiske medarbejdere

Efter at Frode Aagaard havde sagt ja til at blive forstander henvendte han sig nogen tid efter til bestyrelsen om, hvorvidt højskolen ville købe "Godset", som jo ejedes af Andreas Hansen privat. Det afslog bestyrelsen, og så endte det med, at han selv overtog ejendommen. Til at bestyre denne hentede han en nær slægtning, Alexander Aagaard, med sig herover. Han blev siden boende herovre alle sine dage.

Som kokkepige i Andreas Hansens sidste tid og i Frode Aagaards første år virkede Gudrun Funch fra Baunegård, ældste datter af Carl Mathias Funch. Hun betegnes af en tidligere elev som særdeles dygtig. Fire af hendes yngre søskende var på et tidspunkt elever. Hun og Alexander Aagaard blev senere gift og bosat på ejendommen Engtoft i Ugleenge lidt syd for Åkirkeby.

Fra 1927 nævnes en anden kokkepige ved navn Thora Nielsen, som til maj fratrådte for at blive elev på skolen. Men på grund af, at forstanderfamilien var "strandet" i Jylland på grund af sygdom, trådte hun i den første tid ind igen for at sætte den nye ind i sagerne. Hun var fra Tistrup i Vestjylland ligesom Maja Nielsen, så de har formentlig været søstre eller på anden måde slægtninge.

Ellers var det som tidligere omtalt oftest piger fra kredsen omkring højskolen, der virkede i køkkenet - før eller efter, de eventuelt var elever. Sommeren 1932

var Thora Bentsen fra den ene af Smørenggårdene f.eks. kokkepige. Hun havde været elev 10 år før hos Andreas Hansen, og hun havde to andre tidligere elever til at hjælpe sig.

Forældet aldrig...

I det første årsskrift (1924) efter sin tiltræden fremsætter Aagaard den nærmest obligatoriske "programerklæring". Det sker i en artikel med ovenstående overskrift⁶. Det er for så vidt ret traditionelt, som de fleste ville være enige med ham i. Vi tager et par brudstykker:

"Højskolen er og maa altid blive en folkelig, en dybt menneskelig Skole. Men ligesom Historien aldrig helt gentager sig selv, saaledes vil der altid blive nogen forskel paa Arbejdsmaaden i de skiftende Slægtleds Arbejde. Og det er vel kun godt, men der er enkelte Ting, som vi ikke maa fravige. Der maa være fuldkommen Frihed. Læreren maa staa frit, som Eleverne maa være komne af egen Vilje og indre Drift. Om Højskolen gælder, at "den trives ej ved Tvang". Maalet er en aandelig Vækkelse, og derfor maa Midlet altid blive det talte Ord. Lad kun Arbejdet med Bøger faa sin Plads i Højskolen, naar bare vi fastholder, at det egentlige i vort Arbejde er en aandelig Vækkelse".

I årsskriftet for 1925 skriver han derimod om det, der ifølge hans indstilling måtte være noget af en hjertesag for ham: Samfundslæren paa Højskolerne. Her aner man, at der har været spændinger og uenighed om berettigelsen deraf, og Aagaard har følt sig foranlediget til at bygge på stærke autoriteter i sit svar for faget.

Han henter således klare og stærke begrundelser fra selveste Grundtvigs skoletanker og knytter dertil, at Ludvig Schrøder, "Det første Slægtleds Høvding inden for Højskolen", også gik stærkt ind for undervisning i "de borgerlige Samfundsforhold".

Alligevel, skriver han lidt beklagende, var det først i de senere år, at samfundslæren havde fået en nogenlunde ordentlig plads på højskolernes timeplan. "Og der kan maaske endda være en og anden endnu, der er bange for et saadant Fag, der smager af Politik".

Sin positive vurdering af faget som berettiget i højskolen begrundet han bl.a. med følgende:

"I Almindelighed vil Eleverne være meget optaget af de Timer. Maaske fordi det for de fleste er noget helt nyt, det har de aldrig hørt noget videre om før. Med deres realistiske Sans føler de snart, at det er noget, de har Brug for...

Oplevelsen af det folkelige Fællesskab faar de vel stærkest gennem en levende Historiefortælling. Men i en Tid, hvor Klasse staar mod Klasse, maa jeg dog hævde, at her vil Undervisningen i Samfundslære,

hvis den gives paa en frugtbar og vækkende Maade, kunne bidrage til at fremme Fællesfølelsen af, at "til ét Folk vi alle høre"⁷.

Undervisningen i Samfundslære maa ikke indskrænkes til en Fremstilling af Samfundet, dets Love og Styrelse i Dag. Mange er bange for, at Læreren skal fremsætte sin personlige Opfattelse af de Spørgsmaal, der drøftes. Medens man ellers holder paa, at Højskolen skal være en personlig Skole, saa kræver man, at den Lærer, der underviser i Samfundslære, skal være neutral. Jeg gad forøvrigt vide, hvor der staar en saadan Lærer".

Han slår derefter til lyd for den historiske fremgangsmåde, ikke mindst når det drejer sig om samfundslæren. Det giver udsyn og overblik over tingene, så de kan ses i et større perspektiv end en snæver koncentration om aktuelle forhold. "Det er i Virkeligheden den eneste forsvarlige Undervisningsmaade, saa sandt Maalet er at hjælpe Eleverne til at se den dybe Sammenhæng i Historien og ikke gøre dem til Eftersnakkere af Læreren".

Undervisningen

I Frode Aagaards tid er undervisningsprotokollen ført nogenlunde regelmæssigt i perioden 1924-28. Ved et flygtigt kig i den adskiller tingene sig ikke synderligt fra Andreas Hansens tid. Den grundlæggende struktur og fagfordelingen lå fortsat fast i det mønster, der var lang tradition for.

Ved nøjere øjesyn bliver det dog hurtigt klart, at der i en del enkeltheder er sket ændringer. Der er fortsat to historiske fag, som nu betegnes danmarkshistorie og verdenshistorie. Og nu er det danmarkshistorien, der er emnet for det daglige foredrag. På vinterskolen 1924-25 fik eleverne et langt rids af hele forløbet, begyndende med stenalderen og ført op til højskolen efter 1864 og Kristen Kold. Undervejs blev der lagt en vis vægt på de store åndshistoriske strømninger og nogle af de store forfattere. Grundtvig ligger absolut i toppen med 12 timer.

Verdenshistorien, som Jens Birk har haft, begyndte også med de ældste tider, hvor han i tiden før jul har lagt megen vægt på det gamle Grækenland og Rom. Kort efter nytår er han så med en hastig overgang på kun tre timer gået frem til den franske revolution, og resten af tiden drejede det sig hovedsagelig om Frankrigs og Tysklands historie i 1800-tallet. De udpræget bibelhistoriske og kristelige emner er forsvundet helt her. På de senere hold dukker enkelte af disse op igen, men kun med få timer.

Som man kunne vente af det ovenstående, er et fag som samfundslære blevet væsentligt styrket. I Andreas Hansens tid havde det én ugentlig time; nu fik det tre, undertiden fire. Af de enkelte emner ser man, at

Aagaard også levede op til det historiske i undervisningsmetoden. Det fremgår således, at han med hensyn til erhverv har skildret udviklingen fra de ældste tiders kamp for tilværelsen over håndværk og laugs-væsen til industrialismen og arbejdets deling.

Også med et fag som geografi sker der en ændring. De generelle ting omkring den geologiske udvikling, havene, atmosfæren m.v. er de samme, men mens det i den almindelig geografi i Andreas Hansens tid mest drejede sig om det hjemlige i Danmark og vores nærmeste nabolande, er det i højere grad den store verden, det drejer sig om i Aagaards tid, Kina, Japan, Indien, U.S.A., Canada m.v. Fra tid til anden skifter det dog noget; i perioder har man bevæget sig meget i det hjemlige eller i de andre nordiske lande.

De andre fag er stort set de samme som hidtil. Dog er legemslæren gledet ud, og oplæsningen er kommet ind igen. Pigerne på de første sommerhold havde ikke længere fysik, men naturlære, hvor der indgik emner fra fysikken, men også planteliv og ernæring - og ture i skoven.

Meget var således det samme som hidtil, men på væsentlige områder skete der altså også nogen forandring, en forandring, som først og fremmest hang nøje sammen med den nye leders personlighed. På en lille skole med hurtigt skiftende lærere måtte det nødvendigvis være sådan, at et forstanderskifte også i nogen grad betød et "systemskifte", men meget tyder på, at det dengang betragtedes som noget helt selvfølgeligt. Som berørt tidligere ansås en højskole i høj grad for identisk med manden, og det var meget afgørende, at man fandt den rette mand. Denne holdning skulle vise sig almindelig endnu mange år frem.

Stort og småt fra årsberetningerne

Medens Andreas Hansens beretninger om det forløbne år er meget kortfattede, er Frode Aagaards helt anderledes fyldige og detaljerede. Og fra hans tid må disse årsberetninger siges at være en af hovedkilderne til højskolens historie. De må dog betragtes med lige så kritiske øjne som alt andet kildemateriale, da de ofte efterlader indtryk af et vist skønmaleri.

Det siger sig selv, at disse beretninger i mangt og meget er variationer over det samme tema fra år til år, eftersom hele arbejdsrytmen året igennem efterhånden var kommet til at ligge i ret faste rammer.

I store træk var denne arbejdsrytme som følger:

Den 3. november begyndte vinterskolen, som i reglen åbnedes med et offentligt møde. I løbet af vinteren holdtes en række sådanne møder; normalt ca. én gang hver måned. Om disse møder nævner Aagaard, at de ofte betød en kærkommen afveksling i et ellers ret ensartet skoleforløb. Efter juleferien holdt elevfore-

ningen juletræsfest, som normalt fandt sted den 6. januar, Hellig tre kongers dag. Den store begivenhed for eleverne var fastelavnsfesten i februar, hvor der, som vi har set, blev inviteret gæster udefra, og hvor eleverne undertiden opførte skuespil. I begyndelsen af marts holdt elevforeningen årsmøde med generalforsamling, og det skete da, at eleverne gentog skuespillet.

Efter vinterskolens slutning sidst i marts kom så en stille tid i april, hvor Aagaard i nogen tid tog på foredragsrejse, som regel i Jylland.

Den 3. maj begyndte sommerskolen, normalt også med et offentligt møde. Men ellers var der ikke så mange møder om sommeren. Derimod var de, som vi også har set det i Andreas Hansens tid, i reglen på en del udflugter på cykel, både til øens seværdigheder og på besøg i nogle af elevernes hjem. Disse udflugter blev som afveksling det, som møderne var om vinteren, nævner han et sted.

Der var dog nogle møder om sommeren; således det store årlige midsommermøde lige omkring St. Hans. På selve St. Hansaften drog hele skolen i reglen til Baunegård, hvor man brændte bål.

Den tredie søndag i juli afholdtes det store årlige elevmøde, og kort derefter var der så forældredag for sommer eleverne, hvor der de fleste år blev lavet udstilling af deres håndarbejder. Aagaard mener, at han var den første i landet, der fandt på den idé. I løbet af nogle år bredte den sig til adskillige andre højskoler.

Snart efter sluttede så de tre måneder, som hver gang "gik alt for hurtigt".

I august var der ét og undertiden to korte kurser, hvert år ét "Otte dage på højskole", som Københavns Højskoleforening var formidler af, og nogle år desuden et andet for en nærmere bestemt kreds.

Derefter var det ferietid for forstanderfamilien, indtil de skulle hjem til det traditionsrige efterårsmøde. Derefter tog Aagaard igen på nogle ugers foredragsrejse, og så var det snart tid til den næste vinterskole.

Vinterskolerne

Om selve det daglige liv på vinterskolerne er det yderst begrænset, hvad Aagaard fortæller. Det indskrænker sig i reglen til hvor mange elever, der var, hvem der var lærere, og at arbejdet gik sin jævne gang, at der blev arbejdet med liv og lyst el.lign. Men at det ikke så meget er de ydre ting, der lader sig beskrive, der betyder så meget ved et højskoleophold, minder han hver gang læserne om i sin indledning.

"Det rigeste under et Højskoleophold bliver vel oftest, hvad man oplever på de stille Dage, da Arbejdet går sin jævne Gang... det afgørende og egentlige i vort Arbejde skete nu alligevel paa de Dage, da Sindet ikke var udadvendt, men aabent og modtageligt for det Vidnesbyrd, der ikke alene gav os en god Stund, men maaske ogsaa for en og anden blev til Livssæd for kommende Dage" (årsskrift 1932).

Fra vinteren 1926-27 beklager han sig lidt over, at den var hærget af sygdom, både privat og blandt eleverne. I januar havde så mange influenza, at de måt-

Folkedansopvisning på plænen - formodentlig ved et elevmøde eller en forældredag.

te standse undervisningen i nogle dage. Og i februar fik flere af eleverne halsbetændelse, børnene fik mæslinger og halsbetændelse, og han selv tre slemme anfald af nyregrus. I april, da han var på sin sædvanlige foredragsrejse, fik han fåresyge, hvilket som bekendt kan være temmelig alvorligt i den voksne alder. Det blev til flere ugers sygeleje, og det blev langt hen på sommeren, før han følte sig helt rask igen.

Vinteren 1928-29 blev hård og langvarig, men havde også sine positive sider:

"Det blev en rigtig "gammeldags" Vinter med Sne og Kulde. Det gav Anledning til herlige Ture i Almindingen. Der var vidunderligt. Hvilken Oplevelse af Fred og Stilhed var det ikke at gå eller køre i den dejlige Skov, hvor Sneen bredte sit hvide Tæppe overalt, medens de mørke Graner stod med tykke Lag af den bløde Sne, der tyngede Grenene ned. Pragtfulde Solnedgange og herlige Aftener med tindrende Stjerner. Festlige Kaneture med munter Bjældeklang. Jo, en saadan Vinter har sin store Skønhed. Men den blev noget langtrukken. Det er ikke saa morsomt Gang paa Gang at maatte undvære den daglige Post, fordi Isen lagde Hindringer i Vejen for Skibsfarten. Og vel kan det være meget fornøjeligt at køre i Kane en Tid, men skal det fortsættes i Maaneder, bliver man alligevel træt deraf. Da Tøvejret endelig kom, hilstes det derfor ogsaa med Glæde af alle".

Vinteren lagde da ogsaa hindringer i vejen for de sædvanlige offentlige møder, så der blev kun to i alt.

I vinteren 1929-30 skete der en nyskabelse i undervisningen, som skulle blive et fast indslag i mange år frem. Det var uddannelse af kontrolassistenter⁸. Der var blevet rettet henvendelse til skolen om, at den burde tage denne opgave op, da det var dyrt og besværligt, når de unge skulle rejse til Sjælland eller andet Sted for at få et sådant månedskursus. Det synspunkt fandt Aagaard rimeligt, og derfor blev opgaven taget op. Det var Peder Pedersen, der fik til opgave at tage sig af det, og 6 af de almindelige vinterelever og 3 andre udefra gennemgik så kurset og alle bestod prøven.

De første år fandt disse kurser sted i marts måned, men senere blev de berammet til to måneder, hvor der så indgik en del almindelig højskoleundervisning i forløbet. De blev da lagt i februar og marts.

En anden nyskabelse samme vinter var, at Marinus Jensen fik eleverne med ud på lange udflugter til fods. Vi citerer igen Aagaards beskrivelse:

"En tidlig Morgen rullede en Bil til Gudhjem med Eleverne, Pedersen og Jensen, medens Regnen silede ned. Fra Gudhjem gik de Turen langs Kysten til Rø, Hammeren og Rutsker. Hele Dagen øsregnede det. Men Turen gennemførtes med Glans. Min Kone havde givet hver Mand en forsvarlig Madpakke med. Om Aftenen kørte vi saa til Rutsker med Middags-

mad til de tapre Fodgængere. Hvilket Syn mødte os ikke, da vi kom ind i Forsamlingshuset. Omkring Kakkelovnene hang Mængder af Tøj og flere Elever "laa til Tørre" paa Bordene. Det kan nok være, der var god Appetit til Maden. Men Humøret stod højt hos alle. Efter Spisningen havde vi en hyggelig Aften sammen med Rutskerboerne. Jeg holdt Foredrag, og ved Kaffen læste Jensen og Pedersen nogle Fortællinger, medens vi ind imellem sang flere af vore gode Sange. Gaardejer Hjorth Westh, Baasegaard, havde ordnet Indkvartering af Eleverne i højskoleinteresserede Hjem i Rutsker, hvor de nød en overordentlig stor Gæstfrihed. Dagen efter gik Turen til Fods til Højskolen. Undervejs gjordes Holdt i Klemensker, hvor fhv. Købmand Rasmussen havde dækket et Kaffe-bord med Bjerger af Kage, hvori der gjordes kraftige Indhug. I Mørkningen naaedes Højskolen, og Trætheden var ikke større, end Sangen tonede frisk og frejdig og Hurraerne gjaldede ved Hjemkomsten. Den Tur vil sent glemmes. Hen paa Vinteren foretoges en Spadseretur gennem Almindingen til Paradisbakkerne. Om Natten var Eleverne Gæster i Hjem i Neksø, Bodilsker og Poulsker, der ved mange Lejligheder har vist Velvilje mod Højskolen".

Ved elevforeningens årsmøde i marts samme år blev det under generalforsamlingen foreslået, at der for at styrke foreningens arbejde og for at medvirke til, at der kom flere elever, skulle vælges tillidsmænd ude i de enkelte sogne.

Frøde Aagaard bakkede op om dette initiativ og opfordrede stærkt til at arbejde for at skaffe flere elever. Han foreslog ogsaa, at der foruden møderne på skolen blev holdt mindre møder for gamle elever rundt om i sognene. Flere af foreningens medlemmer tog ordet i den anledning, og "der var Enighed om, at der maatte udføres et Arbejde for at Skolen kunde fortsætte og ogsaa gaa fremad".

I forlængelse af dette kom det ved det efterfølgende kaffebord til en meget livlig drøftelse af højskolen og dens forhold. Drøftelsen blev så langvarig, at Aagaards traditionelle foredrag måtte udgå. Men det var fornøjeligt og opmuntrende, skriver han, at mærke den interesse for skolen og dens arbejde, som gik igennem alle indlæggene. Mødet blev det glædeligste, han havde oplevet.

Som resultat af drøftelsen rettede elevforeningen snart efter henvendelse til skolens bestyrelse med henstilling til at foretage en modernisering af skolen, så den kunne blive mere attraktiv.

Der forhandlede en del om sagen, og det resulterede i, at der allerede samme år blev foretaget en del. Men det vil vi vende tilbage til i et senere afsnit.

Vinteren efter, 1930-31, begav eleverne sig ogsaa ud på den lange travetur til Nordbornholm. Og de skulle selvfølgelig overgå de andre, så de gik helt hjemme fra skolen. Siden meldes der ikke om tilsvarende lan-

ge traveture til Nordbornholm, men i en del tilfælde tog man turen helt hjemme fra skolen til Paradisbakkerne.

Sommerskolerne

Også for sommerskolerne gælder det, at vi kun får en generel karakteristik af forløbet. Det daglige skoleliv var jo noget, som de fleste læsere vidste alt om i forvejen. De mange udflugter nævnes dog hvert år som noget af det særlige. Vi lader hans skildring fra sommeren 1926 være fællesnævner for denne del:

"Skolearbejdet gik med Liv og Lyst. Ofte satte vi os paa Cyklerne og fartede rundt på den skønne Ø, snart for at se de kendteste Steder paa Øen, snart for at gaa paa Nyopdagelse. Undertiden - og det var ikke de mindst festlige Ture - ud paa en eller anden Opdagelsestur i Naturen for saa at afslutte den med at følge en Indbydelse til at drikke Kaffe i en eller anden af Elevernes Hjem. Hvor smager Kaffen lifligt efter en saadan Strabadstur! De mange Fade og Skaale bugnede med Kager af snart sagt alskens Slags, men vi gjorde da ogsaa nogle vældige Indhug, velmente, men forgæves Forsøg paa at tømme dem".

Sommeren 1926 blev i det hele taget en af de mest interessante og begivenhedsrige i Aagaards tid. Elevtallet var gået noget ned, til 30, men det var geografisk set et usædvanligt spredt hold. 17 var bornholmere, mens 13 var ovrefra, 6 fra Jylland, 1 fra Sønderjylland, 1 fra Sydslesvig, 1 fra Als, 2 fra Fyn og 2 fra Sjælland.

En meget minderig begivenhed den sommer var et besøg fra en tysk højskole, Pommerchen Bauernhochschule (bondehøjskole), som lå i nærheden af Kolberg (nu hørende til Polen). Besøget var kommet i stand efter initiativ af forstanderen på den tyske skole, som i et brev havde foreslået, at de to elevhold gensidigt skulle besøge hinanden. Praktisk var det ikke noget problem, idet der om sommeren var skibsforbindelse mellem Rønne og Sassnitz.

Aagaard var straks gået ind på forslaget, og han mener, at det var første gang, et tysk elevhold besøgte en dansk højskole. De ankom en dag hen i juni, forstander og lærere og ca. 30 kvindelige elever. Indkvarteringen blev ordnet på den måde, at der på hvert værelse kom til at bo to tyske og to danske elever, således at man kunne få dem rystet sammen så hurtigt som muligt. Man var selvfølgelig spændt på, hvordan det ville gå med sprogproblemerne, men det hedder, at det gik langt over forventning; hvad der ikke kunne klares med ord blev klaret med mimik, hånd- og armbevægelser - til megen morskab for begge parter.

Besøget varede i tre dage, som blev intense og spændende. Især blev der sunget meget, ikke mindst

under turene i Almindingen, hvor tyskerne sang mange vandresange. Og ved en morgensang kunne alle forenes med Luthers "Vor Gud han er så fast en borg".

Både danske og tyske dansede også hver deres folkedanse, de danske iført gamle folkedragter. Det vakte stor begejstring hos gæsterne, hedder det, og "Salen genlød af deres Haandklap og "Heil". Senere skulle dette udråb blive grundigt kompromitteret.

Det hedder videre, at alle de tyske elever var fra landbokredse, men når skolen hed "bondehøjskole", så betød det ikke, at den havde et landbrugsfagligt formål. Det, man ville med den, var, at fastholde og oparbejde den gamle bondekultur som modvægt mod "den ødelæggende internationale Kultur, der udgaar fra Storbyerne".

Aagaard skriver, at der selvfølgelig var forskel i dansk og tysk arbejdsmåde og syn på enkelte spørgsmål, men at de i hovedsagen forstod hinanden - til trods for, at de ikke kunne tale ret meget sammen. Det havde de oplevet stærkest under sangen.

Da de skulle rejse, ville de først spadserere til Klemensker og så tage toget derfra til Allinge, hvorfra de skulle sejle hjem. Fra højskolen fulgte de dem under sang til Åremyre. Næste sommer var det så meningen, at der skulle ske et genvisit hos dem, men det blev aldrig til noget.

To dage efter at tyskerne var rejst var det St. Hansdag, hvor sommermødet normalt holdtes. Dette år havde Aagaard fået den navnkundige tidligere konseilspræsident (statsminister) J. C. Christensen til at tale. Derfor regnede han med større tilslutning end sædvanligt, og i stedet for festpladsen i Ekkodalen blev mødet derfor henlagt til skytteforeningernes festplads ved Åremyre i Almindingen⁹. Forud for foredraget havde han fået Bornholms frivillige militærorkester til at spille. Det blev et festligt møde, skriver han, begunstiget af det fineste vejr, og det største i skolens historie. Han anslog, at der var mødt 4000-5000 mennesker. J. C. Christensen talte om genrejsningsarbejdet i Danmark efter 1864 og appellerede stærkt til den unge generation om at tage fat på de mange opgaver, der lå for. Efter selve mødet spillede musikken en times tid på Christianshøj, mens der var uformelt samvær og J. C. Christensen gik rundt og hilste på gamle bekendte. Aagaard slutter sin omtale af det med at betegne det som "et stort og godt Folkemøde med noget af den Stemning over sig, som er saa ægte dansk, vanskelig at forklare, men værdifuld at opleve".

En tredje stor ting, der skete i løbet af denne sommer, var, at "Dansk Friskoleforening" holdt et 14-dages kursus på skolen i første halvdel af august, men det vil blive omtalt i afsnittet om de korte kurser.

I 1927 var det, at Aagaard blev syg under sin foredragsrejse i Jylland. Sommeren var kold og regnfuld,

Dialektoptræden 1926. Denne sommer var der 13 piger "ovrefra", og de repræsenterede næsten alle landsdelene. Derfor blev der arrangeret en dialektaften, og den blev så vellykket, at den blev gentaget ved forældredagen. Frode Aagaard skriver herom (årsskrift 1927): ...I Stedet for Komedien havde vi i Aar noget nyt: Dialektaften. Vi havde prøvet det en Aften for "os selv" og syntes, at det hele gik så godt, at det maatte gentages. Det kunde lade sig gøre, fordi vi havde elever fra alle Egne af Landet. Det foregik på den Maade, at Eleverne sang og læste paa deres Dialekt noget for deres Landsdel særlig karakteristisk. Enkelte var iført gamle Dragter, hvad der yderligere forhøjede Feststemningen. Det blev en smuk og god Aften. Og kunde den bidrage til, at de unge kunde faa forøget Sans for Værdien i Bevarelsen af Dialekterne og det Hjemstavnen særprægede, vilde det være glædeligt".

hedder det, men inde var der liv og glæde. Der blev sunget meget den sommer.

Ved sommermødet St. Hansdag 1929 blev der på mødepladsen i Ekkodalen afsløret en mindesten for N. P. Jensen, der var død året før. Det skete ved en lille højtidelighed før selve mødet, men da der efterhånden var trukket truende skyer sammen over skoven, gik man tilbage og holdt mødet i salen.

Nogle dage efter fik skolen besøg af de midt- og vestjyske ungdomsforeninger, 63 ialt plus 4 fra Lolland. Det gav en del praktiske problemer, men det klaredes. Det hedder, at indkvarteringen gik let, idet eleverne straks tilbød at sove i den lille sal, så jyderne kunne bo på elevværelserne, gæsteværelserne, Hytten og Sdr. Omme. De spiste i gymnastiksalen, som var pyntet smukt af eleverne og Peder Pedersen. I tre dage var gæsterne så meget rundt på øen, som de kunne nå, og aftenene blev tilbragt i salen, hvor tale og sang, folkedans og gymnastikopvisning vekslede. Det hedder, at det blev et besøg, de længe ville minde med glæde.

I 1932 meldes der om en usædvanlig varm sommer. Om det skriver Aagaard bl.a.: "Det var næsten for varmt inden Døre i Sommer. Nu og da, naar det var for slemt, ændrede vi Timeplanen lidt og drog til Boderne for at faa et forfriskende Bad i Østersøens Vover. Det kan nok være, Eleverne nød at ligge paa de store Græsplæner i Fritiden. Sang og frisk Latter lød hver Middag der ude fra, og i de dejlige Sommeraftener samledes vi ofte til Aftensang ude ved Flagstangen, enkelte Gange paa Maaneskinsklippen ved Ekkodalen".

I maj samme år opførtes på skolen en dilettantforestilling af nogle unge medlemmer af "Vestermarie Højskolekreds". Denne kreds var et resultat af "ånden" fra det omtalte årsmøde 1930. I løbet af foråret havde man indstuderet Morten Korchs folkekomedie "Det gamle Guld" og med stor succes opført det to gange. Efter opfordring af elevforeningen opførte de så også stykket en tredie gang på skolen. Det hedder, at det skete for en stuvende fuld sal, og nogle måtte endda gå forgæves. Det blev igen en succes, og

entréindtægten gav et overskud på godt 200 kr., som ville blive anvendt til understøttelse af elever.

Korte sommerkurser

De korte sommerkurser, "otte dage på højskole", blev, som vi har set, påbegyndt engang i Andreas Hansens tid. Det fremgår, at Aagaard ikke havde prøvet noget sådant før, så han var noget spændt på, hvordan det ville gå, da de skulle have det første gang.

Det gik imidlertid fint, og han har nærmest kun lovord til overs for dem.

Det første, de skulle have, begyndtes den 3. august 1924, så der var travlhed med rengøring efter sommerskolens slutning. Der havde meldt sig ikke færre end 70 deltagere, og det var mere end skolen kunne rumme. Men naboerne stillede sig overmåde imødekommende, hedder det, så ved deres hjælp blev der plads til alle. Det må de have prøvet nogle gange før i Andreas Hansens tid.

Om selve kurset og dets forløb fortæller Aagaard følgende:

"Det blev en travl, men ogsaa saare fornøjelig Uge. Der er Humør i de Folk! De er utrættelige i at spørge om snart sagt alt muligt. Det var gode Tilhørere, og flinke var de til at synge vore gode Højskolesange. Hver Formiddag holdtes der to Foredrag, Eftermiddagene benyttedes til Udflugter, og om Aftenen var der saa Underholdning af forskellig Slags...

(Navnene på foredragsholderne nævnes)... I tre Eftermiddage travede vi rundt i Almindingen under Andr. Hansens Ledelse, og saa var vi selvfølgelig ved Hammeren, Johns Kapel, Rø og Gudhjem.

Skeptikere vil vel nok spørge: Hvad kan der komme ud af saadan en Uges Ophold? Ja, det er maaske ikke saadan til plumbt at paavise. Men at dette Møde mellem Højskolen og Byen har en stor Betydning for mange - og maaske ikke mindst endda for os Højskolefolk, er jeg sikker paa. Det var en god Uge, og vi glæder os til atter... at kunne faa saadant et Møde".

Som omtalt var der hvert år ét af disse kurser for "Københavnere" og nogle år lavede de tillige lignende kurser for bestemte grupper eller foreninger. Nedenfor vil vi angive kurserne i de enkelte år samt antallet af deltagere.

År	Kursus	Ant. delt.
1924	Kbhvn.s Højskoleforening	70
1925	Kbhvn.s Højskoleforening	75
1926	Dansk Friskoleforening	
	14 dages kursus	127
	Kbhvn.s Højskoleforening	51
1927	Vallekilde-Kredsen i	
	København - 8 dage p. højsk.	73
	Kbhvn.s Højskoleforening	77
1928	6. danske Hjemstavnsstævne	156
	Kbhvn.s Højskoleforening	70
1929	Dansk Skoleforenings feriekursus	125
	Kbhvn.s Højskoleforening	85
1930	De danske Ungdomsforeninger	48
	Kbhvn.s Højskoleforening	90
1931	Kbhvn.s Højskoleforening	100
1932	De danske Ungdomsforeninger	47
	Kbhvn.s Højskoleforening	77
1933	De danske Ungdomsforeninger	26
	Kbhvn.s Højskoleforening	60

Deltagerne i Dansk Friskoleforenings kursus sommeren 1926. Yderst til venstre står tre medvirkende foredragsholdere: Frode Aagaard, Andreas Hansen og F. Chr. Krebs Lange.

Som det ses er der tre af de "specielle" kurser, der skiller sig ud ved at have et betydeligt større deltagerantal end de andre. Det er Dansk Friskoleforenings kursus i 1926, hjemstavnstævnet i 1928 og Dansk Skoleforenings kursus i 1929. Deltagerantallet var langt større end skolen kunne rumme, og derfor måtte der træffes særlige foranstaltninger. Til de to skoleforeningers kurser allierede man sig som sædvanlig med naboerne, disse gange dog i videste forstand, for en del blev indkvarteret hos nogle af skolens venner i og omkring Åkirkeby. Det samme gjorde sig gældende for hjemstavnstævnet, men til det lejede man også nogle store telte af krigsministeriet, bl.a. til bespisningen.

For alle tre kursers vedkommende er det tydeligt, at de blev oplevet som noget helt særligt, ikke bare på grund af størrelsen, men også med hensyn til indhold og forløb. Hver for sig har de været noget nær et "stormvejr" af et frisk pust i den ellers så stilfærdige hverdag.

Det ses af årsberetningerne, hvor Aagaard bruger meget plads på beskrivelserne af dem. Hjemstavnstævnet fylder således tre sider, hvilket er ca. halvdelen af dette års beretning.

Som eksempel skal blot Friskoleforeningens kursus omtales lidt nærmere. Det fandt sted i dagene 2.-12. august 1926. I alt 160 havde ønsket at deltage, men så mange turde de ikke påtage sig at skaffe plads til. De lovede at tage 130, og det blev til 127 foruden de fremmede talere. Der blev skaffet plads til 75 på skolen og resten hos naboerne, heraf 15 i Åkirkeby. Gymnastiksalen blev omdannet til spisesal, og det blev også nødvendigt at flytte om på andet. 12 af sommer eleverne var blevet og hjalp til med den ekstra store husholdning. Det hele forløb fint, ikke mindst takket være godt vejr; først den sidste aften faldt der lidt regn.

Deltagerne var friskolelærere og -lærerinder fra alle egne af landet, 38 fra Jylland, 50 fra Fyn, 37 fra Sjælland og Lolland-Falster samt en enkelt fra Bornholm.

Der blev holdt 2-3 foredrag hver dag. Ingeniør J. Th. Arnfred, Askov, talte om tro og viden, forstander Elbek, Elbæk fri Lærerskole, talte om Kr. Zahrtmann og den moderne kunst samt om det gamle testamente, statsgeolog Milthers om Bornholms geologi, pastor Erichsen, Åkirkeby, om Ansgar, Andreas Hansen om det religiøse i den moderne lyrik og om norske digtere, Krebs Lange fra Stevns talte om engelsk, tysk og dansk kristendom og indøvede en række melodier med holdet; endelig holdt Aagaard en række foredrag om Danmarks politiske historie 1866-1901.

De fleste af eftermiddagene blev benyttet til udflugter, og de nåede at se det meste af øen. En dag tog de også til Christinsø. De tog med ekstra tog til

Gudhjem, hvorfra de tog videre med et lejet skib. Vejret var fint, så der var næsten ingen søsyge, hedder det.

Deltagerne deltog også i et offentligt møde på mødepladsen i Ekkodalen, hvor Arnfred, Askov, talte om zionismen ud fra et besøg i Palæstina, og Krebs Lange talte om kirkefornyelse.

På kursets sidste dag fik Aagaards en datter, og det medvirkede til, at de fik en smuk og festlig afslutning på kurset, "som vi mindes med stor Glæde og Taknemmelighed".

Det var jo et kursus for folk inden for "familien", idet begge skoleformer var udsprunget af den samme bevægelse. Derfor har samhørigheden nærmest været en selvfølge og dermed en væsentlig forudsætning for det vellykkede forløb.

Skolen har to gange senere haft et tilsvarende sommerkursus for Dansk Friskoleforening, i 1950, hvor det var på 9 dage og med 87 deltagere, og sidste gang i 1968, hvor det var på en uges tid og med ca. 125 deltagere, heraf en del børn. En del boede dengang i telte og campingvogne.

Mødevirksomheden

Takket være de udførlige årsberetninger har vi fra Frode Aagaards tid også mulighed for at få et klarere billede af den traditionelle mødeaktivitet, som fortsat har været en central del af skolens virksomhed. Det er dog yderst begrænset, hvad der meddeles om de enkelte møder, og derfor skal der til sidst i dette kapitel - og ligeledes i de følgende kapitler - blot bringes en liste over foredragsholderne samt foredragets emne, hvis det er angivet. Aagaard og Andreas Hansen medvirkede naturligt nok en del gange.

Elevforeningen

Historisk tilbageblik. Ligesom Aagaards tiltræden faldt sammen med skolens 30 års dag, var det mod slutningen af vinterskolen 30 året for elevforeningens stiftelse. Det blev markeret med en artikel af formanden, Poul Kofoed, Bodilsker, i årsskriftet for 1925, hvor han gav et kort historisk rids af foreningens virksomhed.

Efter dens første år med mange store visioner, men også mange fejlslagne forhåbninger, kunne han konstatere, at foreningens virksomhed var kommet ind i et roligt leje. Han peger på, at hovedopgaven hele tiden havde været - og fremdeles var - at yde understøttelse til elever for på den måde at være til hjælp og støtte for skolen. Han kunne konstatere, at der i årenes løb var uddelt understøttelse til i alt 204 elever på et samlet beløb af i alt 10.330 kr.

Udover det nævner han foreningens indsats med indsamlingen af penge til "Sønderomme" og tilsvarende med oprettelsen af hjælpefondens i 1920. Endvidere udsendelsen af årsskriftet fra 1911, "der vel gør noget Indhug i Kassen, men alligevel har vist sig egnet til at bevare et vist Sammenhold i Foreningen..."

Så vidt var alting jo såre godt, men han var alligevel ikke tilfreds. I løbet af de 30 år havde godt 1.700 været elever på skolen, men kun ca. 700 var medlemmer af foreningen. Derfor benyttede han lejligheden til at slå et kraftigt slag for at få de frafaldne til at melde sig igen. Han begrundede det med, at "Vi, der føler, at vi har noget at være Højskolen taknemmelig for, bør støtte den saa godt, vi formaar, og den virksomste Støtte er et stort Elevantal. Det er her, vi har brug for Penge".

Nok gik det godt lige for tiden, og der var kommet en ny forstander, som var ung og energisk, og som de gerne hørte tale og gerne ville sende deres unge til, men alligevel var det ikke for tidligt at passe på. Der var ikke så stor pengerigelighed, som der havde været tidligere, og han peger endvidere på en tendens til, at flere søgte over på andre højskoler.

Det var ikke første gang, der var lydt sådan tale fra en elevforeningsformands side, og det blev heller ikke sidste gang. Det skulle vise sig, at udtalelserne var med god grund; udviklingen skulle i høj grad komme til at bekræfte hans bange anelser.

Foreløbig spores der dog megen optimisme i denne tid, hvor livet på og omkring højskolen tegnede lyst og derfor gav gode forhåbninger til fremtiden.

Skal vi bygge? Året efter skriver Poul Kofoed igen en lille artikel, hvor han stiller spørgsmålet "Skal vi bygge?"

Han peger på, at alle, der havde været til møder på højskolen de senere år, havde lagt mærke til, at salen var for lille. Det gjaldt ikke alene de store efterårsmøder, hvor ikke nær alle, der ville, kunne få noget at høre, men også de fleste af de andre offentlige møder. Derfor måtte de se at skaffe mere plads.

Når han slog til lyd for det i årsskriftet, var det i høj grad for at forberede medlemmerne på, at der nok snart skulle en ny indsamling i gang, eftersom aktieselskabet, som var den egentlige ejer af skolen, ingen penge havde til at løse en sådan opgave.

Han ridser derefter tre skitseforslag til en udbygning af salen op. Det første gik ud på at bygge hele fløjen ud i linie med "Sønderomme", således at der også blev mulighed for at lave et nyt køkken i underetagen og gøre spisestuen større og mere tiltalende i den bestående del. Det ville være et ret stort projekt, idet der skulle graves ud, og tagkonstruktionen med buerne skulle forandres, men en god arkitekt mente man nok ville kunne klare det.

Det andet forslag lignede i hovedtrækkene det første, idet ændringerne i underetagen skulle være de samme, men buerne i salen skulle bibeholdes, og så skulle der så at sige bygges nogle "sideskibe" ud mod øst.

Det tredje forslag gik ud på at bygge en ny stor foredragssal uafhængigt af det øvrige bygningskompleks, som så kunne blive en slags "Bornholms Forsamlingshus". Dette mente Poul Kofoed dog lå noget uden for højskolens og elevforeningens rammer.

Det blev ikke sidste gang, at en udbygning af salen kom på tale, men som det vil ses af skolens bygninger i dag, er det aldrig blevet realiseret. Når disse "luftkasteller" alligevel tages med her, er det fordi de afspejler stemningen dengang, visionerne om, hvad der skulle bygges op også på det andet plan.

Poul Kofoed, der siden 1914 også havde været i aktieselskabets bestyrelse, afløste efter årsmødet 1924 Hans Kjærgaard som formand.

Moderne. Foreningens virksomhed fortsatte i øvrigt efter det forlængst dannede mønster med afholdelse af møder, tildeling af understøttelser og udsendelsen af årsskriftet.

I beretningen på årsmødet i marts 1924 kunne formanden, som endnu var Hans Kjærgaard, konstatere, at de af møder kun havde haft juletræsfesten, "og nogen Trang til yderligere Møder har der ikke været". Fra da af må vi regne med, at elevforeningens arrangementer indskrænkede sig til de tre ting, der før havde været talt om: juletræsfesten lige efter nytår, årsmødet med generalforsamling i slutningen af marts og det store elevmøde den tredje søndag i juli. Det havde formentlig allerede været praksis i nogen tid. Al den anden mødeaktivitet var efterhånden blevet til offentlige møder, som skolen som sådan stod for. Det gjaldt formelt set også sommerelevmødet, som elevforeningen først i 1930 blev officiel indbyder til. Juletræsfesten var der imidlertid opstået visse problemer med. På den samme generalforsamling i 1924 henstillede Poul Kofoed til, at der "toges noget Hensyn til, hvem man indbød"; det skulle helst være folk, der også var gæster på skolen til de øvrige møder. Det skulle nødig komme dertil, at det blev nødvendigt med forevisning af medlemskort.

Juletræsfesten var åbenbart ved at udvikle sig til en bedre offentlig forlystelse, hvor hvemsomhelst mødte op. Problemet nævnes flere gange, og omsider tog man i 1934 konsekvensen af det og bebudede i årsskriftet, at for eftertiden ville der blive forlangt medlemskort forevist ved juletræsfesten.

Medlemstallet. Selvom det, som Poul Kofoed skrev, kun var en del af de gamle elever, der holdt fast ved deres medlemskab af elevforeningen, så steg dens medlemstal dog foreløbig støt. Som anført i sid-

ste kapitel var tallet i 1923 på 739, heraf 52 uden for Bornholm. Det svarede til 43% af samtlige elever. I 1927 nåedes det absolutte højdepunkt på 836, heraf 85 uden for Bornholm. I procent var det dog stadig på nogenlunde samme niveau, nemlig 41.

Efter højdepunktet i absolutte tal var der et svagt fald de følgende to år til omkring 820. Men så satte den økonomiske krise ind, og det mærkedes også på medlemstallet. I 1930 dykkede det med ca. 100 til 716. I de følgende år faldt det yderligere med ca. 40, så det i 1933 lå på 679. Det svarede til et procenttal på 30. Medlemmerne uden for Bornholm udgjorde nu 47, og deres antal faldt stærkt i årene derefter.

Elevunderstøttelserne. Angående understøttelserne så strakte foreningens midler naturligt nok kun til et ret begrænset antal, i reglen højst 6-7 på de enkelte hold og sjældent med et samlet beløb på mere end 500 kr.

I perioden fra vinteren 1923-24 til og med vinteren 1931-32 blev der således ydet tilskud til i alt 42 unge mænd med et samlet beløb på 4.095 kr. og også til i alt 42 unge piger med et samlet beløb på 3.035 kr.

Til det sidstnævnte vinterhold havde man imidlertid ikke kunnet yde nogen indsats, fordi der ingen ansøgere var. Elevtallet før jul blev kun på 11, det hidtil laveste på et vinterhold. Efter et fremstød dukkede der dog fire til op efter jul, og de fik bevilget hver 100 kr.

Da stod det utvivlsomt klart for alle, at der måtte gøres en kraftig indsats, og det ses på tallene, at det blev der. I de næste to år blev der ydet tilskud til i alt 18 piger med et samlet beløb på 1.425 kr. og til i alt 26 mænd med et samlet beløb på 1.985 kr. Det var rundt regnet det dobbelte af, hvad det ellers havde været, og det drænede da også beholdningerne foruden, at det var nødvendigt med ekstra indtægter. De kom fra hjælpefonden, der ydede 450 kr. til dette formål.

Sognerepræsentanter. De faldende elevtal måtte naturligvis vække bekymring hos enhver, for hvem højskolen var en hjertesag. For at modvirke denne udvikling - og givetvis også medlemstilbagegangen - var det, at det på det allerede omtalte årsmøde i 1930 blev foreslået at vælge tillidsmænd i de enkelte sogne og byer. Forslagsstiller var August Olsen, St. Hollændergård, Olsker. Som vi har set, havde der tidligere været en lignende ordning, men efter at man var gået over til at betale kontingent via postvæsenet, var det gledet ud. Efter det nye forslag skulle tillidsmændene opkræve kontingenter og virke for større tilslutning til elevforeningen og i det hele taget arbejde aktivt for at skaffe flere elever til højskolen.

Aagaard anbefalede forslaget, og det blev vedtaget, at han og bestyrelsen skulle vælge 2 tillidsmænd i hver kommune. Tillidsmandsordningen blev sat i

værk på et bestyrelsesmøde i april samme år, hvor der valgtes 26 tillidsmænd, heraf 6 kvinder, i alle landsognene og i fire af byerne.

Foreningens formænd. Efter fire år som formand afløstes Hans Kjærgaard som tidligere nævnt af Poul Kofoed i 1924. Han var formand i de næste fire år, og blev i 1928 afløst af en af skolens naboer, Knud Hansen, Solvang. På samme årsmøde trak foreningens kasserer gennem en del år, Axel Hermansen, sig tilbage.

Knud Hansen stammede fra ejendommen Lindholm i Bodilsker, født 26/7 1896 og elev på skolen 1917-18. Tre søskende var også elever. Han overtog 1923 ejendommen Solvang nær ved højskolen. En søn, Svend Kofoed Hansen, blev elev 1944-45.

Knud Hansen blev den tredje ejer af Solvang, der også var formand for elevforeningen.

Sognemøder. Året efter nyordningen med sognerepræsentanter skriver Aagaard, at de foruden møderne på skolen havde haft enkelte møder om vinteren ude i nogle af sognene. Der var god tilslutning, og de glædede sig over denne nybegyndelse. Hvordan det så ville udvikle sig, måtte tiden vise. Han føjer til, at højskolen var en udpræget egnsskole, og en livsbetingelse for en sådan var et nøje samvirke mellem skolekredsen og skolen. Men i øvrigt mente han ikke, man skulle foregøgle sig, at en sådan lokal-skole havde særlig gunstige vilkår netop i disse år og næppe heller ville få det senere. Optimismen var behersket, og i ordene lå der nok en begyndende erkendelse af, at tiden var ved at løbe fra en skole som Bornholms Højskole.

Nyindretning af køkken og spisestue m.v.

Den største sag for alle parter på og omkring skolen i Aagaards tid var det, der udløstes af det omtalte årsmøde i marts 1930. De gamle elever havde især en forbedring af spiseforholdene i tankerne, men som ved enhver udgiftskrævende forandring stod man også denne gang over for problemet med at skaffe de nødvendige penge.

Elevforeningens bestyrelse rettede henvendelse til hjælpefondens bestyrelse, om denne kunne afholde udgifterne, men man mente ikke at have lov til at bruge dens midler på den måde. Derefter enedes de to parter om igen at iværksætte en indsamling, så man til dels med frivillige gaver kunne klare udgifterne. Elevforeningen skulle så vidt muligt skaffe 1.000 kr., og så ville hjælpefonden træde til med det resterende beløb. Det kom dog til at gå noget anderledes.

På aktieselskabets generalforsamling den 17. juni drøftedes sagen også, men foreløbig ret uformelt. For-

Køkkenarbejde i det fri en sommerdag. Af skyggerne ses det, at det er sidst på formiddagen.

manden talte om, at der tiltrængtes en forbedring af køkkenforholdene. Det var tanken at indrette spise-stue i "Sønderomme" og foretage en del forandringer i det derved væsentligt forøgede kælderområde. Et andet bestyrelsesmedlem nævnte endvidere skolens dårlige vandforsyning og mente, at der samtidig burde laves automatisk vandindlæg.

Det vedtoges at søge et tillægslån i Østifternes Kreditforening, og ellers blev der nedsat et udvalg til i samarbejde med elevforeningens bestyrelse at undersøge, hvad omkostningerne ville blive, og hvordan man kunne skaffe pengene.

Der var også nok at bruge penge til, for man forstår, at der undervejs også blev talt om badeværelser, og det ønskelige i, at der blev indlagt centralvarme. Andre igen kunne tænke sig, at salens udvidelse kom i første række. Det sidste årsmøde havde således været så velbesøgt, at det kneb med at være der.

Elevforeningens plan om indsamling blev forelagt de fremmødte på sommerelevmødet den 20. juli, og her vandt den fuld tilslutning. Den blev derefter iværksat, og da bestyrelsen på et møde i slutningen af september gjorde resultatet op, beløb det sig til godt 4.000 kr. Aktieselskabets bestyrelse havde i mellemtiden fået ejendommen vurderet og fået tilbud om et tillægslån på 10.000 kr.

På det tidspunkt havde bestyrelsen også indhentet tilbud på ændringerne fra Åkirkeby Skæreri, og det lød på 5.500 kr. eksklusive maling. Dette tilbud blev antaget.

Umiddelbart var der således tilstrækkeligt med penge, men der var også nok af andet at bruge dem til. Udover de planlagte ændringer vedtog bestyrelsen at anskaffe 20 nye bænke til salen. Og endvidere vedtog man at indfri to mindre gældsposter på i alt 5.500 kr.

Efter alle disse forberedelser er arbejdet med ændringerne så blevet iværksat, formodentlig omkring 1. oktober, og det nåede så godt som at blive tilendebragt til vinterskolens åbning.

I årsskriftet for 1931 gør elevforeningens formand rede for moderniseringen. En af de væsentligste ting var som nævnt indretning af en ny spise-stue i den tidligere lærerlejlighed i "Sønderomme". Den betegnes som meget hyggelig, lys og smuk, og så kunne den opvarmes - en god afløser for den gamle, kedelige spise-stue.

Af de endnu eksisterende forhold ses det, at niveauforskellen mellem "Sønderomme" og køkkenet har givet lidt problemer. Gulvet til den nye spise-stue har således måttet sænkes ca. 20 cm, og adgangs-døren til køkkenet, som blev anbragt i den vestlige side, har af hensyn til gulvet i gymnastiksalen kun kunnet blive på 178 cm i højden - hvad der heller ikke dengang har været nok for alle og enhver. Den lave højde gælder også et anretterværelse mellem spise-stuen og køkkenet, hvor der blev lavet skabe til porcelæn m.v. Størstedelen af den gamle spise-stue blev så lagt til køkkenet, og det hedder endvidere, at for-rådkælderen blev udvidet.

Som foreslået blev der også indlagt vand og indrettet badeværelser. Et blev lavet i det nordøstre hjørne af det gamle køkken og var beregnet på forstanderfamilien og køkkenpersonalet, og et andet blev naturligvis etableret på elevgangen. Om det sidste hedder det, at det "har afhjulpet et længe følt Savn. For de ikke mest morgenduelige Elever maa det være rart at vide sig fri for at skulle fare ned efter Vand, de kan nu bare skrue op for Vandhanen i Vaskerummet, saa kan de paa et Øjeblik blive vasket, og Kar- og Brusebadet skal nok hjælpe til at Elevernes Glæde over Opholdet kan øges".

Foreløbig var der dog kun koldt vand i hanerne, ligesom der heller ikke endnu var toiletter indendøre. Alligevel har det utvivlsomt været et stort fremskridt.

Af andre forbedringer i samme omgang skal nævnes, at der blev lavet en elevator til service og mad fra køkkenet op til salen. Det ville lette arbejdet med serveringen på de store møder og på de korte sommerkurser i august, hvor man var nødt til at spise dér.

Af de andre ting på "ønskesedlen" udsattes installeringen af centralvarme til senere, men en del af de penge, som elevforeningen havde indsamlet, blev hensat med henblik på dette engang med tiden. Det blev dog først realiseret 10 år efter.

Ligeledes blev en udbygning af salen stillet i bero indtil videre - (og sådan er det fortsat).

Den 7. november holdtes der igen fælles bestyrelsesmøde, hvor man tog "de foretagne Forbedringer i Øjesyn". Desuden forelå der 90 nye aktiebreve til underskrift. Det ser ud til, at 50 af dem ved den lejlighed blev udstedt til elevforeningen. Rønne Højskole-

forening, som nogle få år senere blev opløst, fik udstedt 4. Dertil kommer en lang række enkeltpersoner med én aktie og gårdejer Holger Koefoed, Langedeby, der fik udstedt hele 4 aktier.

Bestyrelsen og dens øvrige gøremål

Den bestyrelse, der ansatte Frode Aagaard bestod af følgende personer: gdr. N. J. Svendsen. Ll. Munkegård, Åker, som var formand, gdr. Anthon Kjøller, Ellesgård, Østermarie, gdr. Hans Anker, Strangegård, Klemensker, gdr. K. A. Klo, Hyldegård, Rutsker, gdr. Carl Mathias Funch, Baunegård, Åker, gdr. Anton Sode, Dyndegård, Nyker, købmand Chr. Bidstrup, Rønne, gdr. Poul Kofoed, Skovgård, Bodilsker, og gdr. Ludvig Kofoed, St. Bukkegård, Åker.

Allerede på den første generalforsamling i Aagaards tid, 1924, valgtes to nye ind, fordi Chr. Bidstrup og Hans Anker var afgået ved døden. De to nye var købmand Magnus Bidstrup, Rønne, og gårdejer Laurs Tolstrup Laursen, Strangegård, Klemensker, som var svigersøn af Hans Anker.

I de næste otte år skete der ingen ændringer, men i 1932 afgik Magnus Bidstrup igen, og i hans sted valgtes pastor Andreas Hansen, Rønne. Nogen, der havde nærmere tilknytning til højskolen, kunne vel næppe tænkes.

Året efter afgik den næstsidste af veteranerne fra 1893, K. A. Klo, og den mangeårige formand N. J. Svendsen, som da forlængst havde lagt op og levede som rentier i Åkirkeby. I deres sted valgtes gårdejer Holger Koefoed, Langedeby, Bodilsker, og gårdejer Herluf Hansen, Risegård, Østermarie.

Magnus Theodor Bidstrup var søn af sin forgænger, født 11/8 1883 og har formodentlig overtaget faderens forretning. En søster havde som tidligere nævnt været elev 1907, og som tidligere omtalt var familien meget højskoleinteressert. Når han afløste faderen, skyldes det sikkert, at man gerne fortsat så en repræsentant for denne kreds fra et bysamfund i bestyrelsen.

Laurs Alfred Tolstrup Laursen¹⁰ stammede fra Øster Tørslev i nærheden af Randers, født 1889 og elev på skolen vinteren 1910-11. Sommeren før havde en søster været elev, og i 1914-15 blev en broder elev. I Øster Tørslev hed sognepræsten August Christensen; han var søn af den mangeårige præst i Rønne, F. V. Christensen, og han var gift med en datter fra Strangegård i Klemensker, Laura Larsen. Der er utvivlsomt en sammenhæng mellem denne forbindelse til Bornholm og at disse tre søskende foruden tre andre fra dette sogn blev elever på Bornholms Højskole. Og der er formodentlig også en sammen-

hæng mellem det, og at Laurs Tholstrup senere blev gift med den næstældste datter på samme gård, Bodil Anker, og overtog denne efter hendes forældre. Bodil Anker var elev 1908 og i øvrigt medlem af elevforeningens bestyrelse i nogle år.

Holger Philip Koefoed¹¹ blev født 1878 på Soldatergård i Åker. Han var elev på højskolen på dens allerførste hold vinteren 1893-94, dog kun i februar og marts. Halvandet år senere vendte han tilbage som elev en hel vinter, 1895-96. Faderen, Christian Koefoed, som stammede fra Siegård i Åker, blev som ung "sendt" på Vallekilde Højskole, måske for at være en slags banebryder for flere fra Bornholm. Fem af hans syv børn blev senere elever på Bornholms Højskole. Holger Koefoed, som var den ældste søn, blev gift med Anna Marie Lyngberg fra St. Kalbygård, Åker, født 1882 og elev på højskolen 1902. De overtog 8 vdg. Langedebygård, som de drev helt til 1947. Deres tre børn, to sønner og en datter, blev alle elever.

Holger Koefoed blev med det samme valgt til formand for bestyrelsen.

Herluf Christian Hansen¹² blev født 30/12 1895 på Risegård i Østermarie, og som den eneste af tre børn, der blev voksen, overtog han senere gården. Familien havde nære forbindelser til både højskolen i Østermarie og den nye ved Ekkodalen, idet tre farbrødre havde været elever på den sidstnævnte og faderen formodentlig i Østermarie. Herluf Hansen var selv elev på højskolen i vinteren 1912-13 og var senere elev på Ryslinge Højskole og på Dalum Landbrugsskole. Han blev gift med Gudrun Ane Elisabeth Brandt fra Lundegård i samme sogn, født 1898 og elev 1917 (og søster til konsulent Aage Brandt). De overtog hans fødegård i 1923.

Udover den store sag med nyindretning af spise-stue m.v. var der en lang række mindre ting for bestyrelsen at tage stilling til i denne periode.

I 1924 blev hovedkloakledningen lagt om med større rør, hvoraf halvdelen blev betalt af Aagaard. Samme år var formaliteterne med købet af jorden langs landevejen så langt fremme, at Aagaard bad om lov til at fælde en række træer langs det gamle skel. Til gengæld skulle han plante en hæk og enkelte træer ude langs landevejen.

Her skal det indskydes, at hjælpefonden, som man i årene, der fulgte, flere gange tyede til, når der skulle bruges penge, i 1925 kom alvorligt i klemme, fordi Andelsbanken på det nærmeste krakkede. Kasseren, Axel Hermansen, tog situationen ret alvorligt og henstillede til bestyrelsen at vælge en anden kasserer på grund af det skete, da det var hans ansvar, at pengene var sat i denne bank. Det ville man dog ikke høre tale om. Året efter fremgår det af elevforeningens

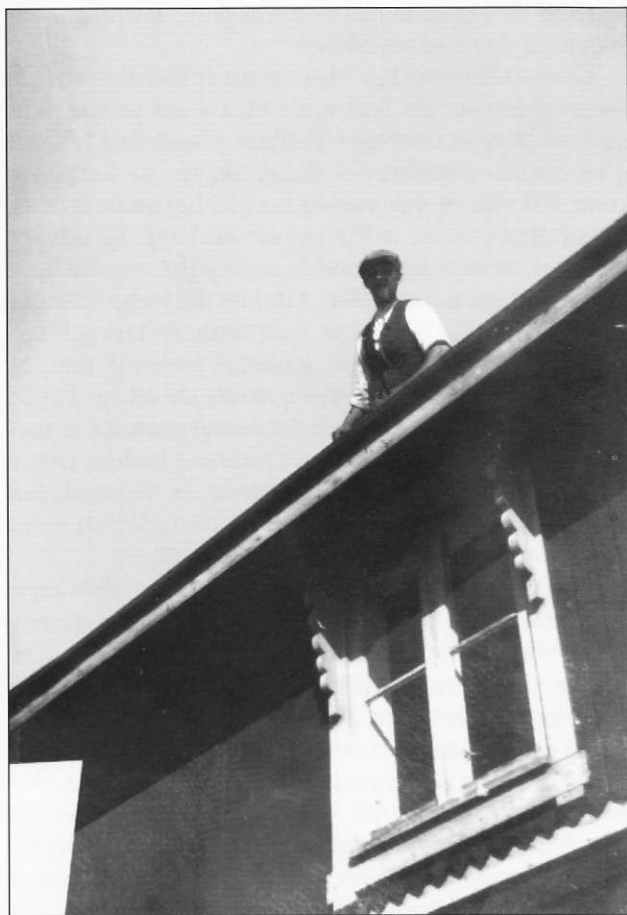
protokol, at tabet blev på 40%, svarende til godt 4.000 kr. Restbeløbet, som var på godt 6.500 kr. blev derefter sat i Åkirkeby Sparekasse.

Samme år meldes købet af jorden endeligt i orden, men året efter igen, 1926, solgtes en strimmel til amtet til cykelsti. Det ser ud til at have drejet sig ca. 5 m.

I 1926 år blev der også foretaget en "oppudsning" af skolelokalerne. Herunder blev der i skolestuen opsat træpaneler. (De er der endnu og har en højde på 140 cm). Videre hedder det i årsberetningen: "I Sommer indførte vi forskellige Forbedringer paa Elevværelserne og Bestyrelsen lod anskaffe Madrader til samtlige Senge paa Elevværelserne, saa de vordende Elever her paa Øen nu er fri for at medbringe Madrads. Eleverne "ovre fra" har selvfølgelig altid været fri derfor". Det anskaffede antal madrasser var 22.

I 1927 drøftede man at reparere tagene, og man blev enige om at få dem belagt med asbestskifer (eter-

Eftersyn af taget på det sydvestre hjørne af hovedbygningen. Billedet viser tydeligt nogle af de mange sirlige udskæringer, der var på den første bygnings træværk. Det meste af dette forsvandt ved ombygningen i 1940, da de udvendige vægge på hovedbygningen blev ført helt op i mursten. På gymnastiksalsfløjen er enkelte detaljer dog fortsat bevaret.

nit). Samme år blev der stormskade på hestestaldens tag. Desuden blev der truffet forberedelser til installation af elektrisk lys, idet man indmeldte sig i andelsselskabet "Aaker nordre Elektricitetsforening". Aktieselskabet havde ingen penge til installationen, men Aagaard påtog sig at bekoste luftledningen, og så ville man forhandle med hjælpefondens bestyrelse om bekostningen af installationen på selve skolen. Da det i betydelig grad var de samme personer, var der nok heller ikke de store problemer i det.

Installeringen blev foretaget i eftersommeren samme år, og gjorde god gavn ved efterårsmødet. Aagaard skriver om det: "Vort Efterårsmøde blev... særlig festligt i Aar. Det "hvide Lys" skinnede da for første Gang her paa Skolen... I Sammenligning med tidligere laa Skolen... næsten i et helt Lyshav".

Foruden den store behagelighed, det medførte, nævner han, at han nu kunne være langt roligere om aftenen end før, da han altid var bange for brandfaren. Den havde unægtelig været stor på elevgangen, hvor det hele var af træ.

Til at dække udgifterne ville hjælpefonden yde et indtil videre rentefrit lån på højst 2.560 kr., men der er ingen opgørelse over, hvor meget de samlede omkostninger blev.

I 1929 fik man foretaget den planlagte reparation af tagene, og til det ydede hjælpefonden et tilskud på 1.318 kr.

I 1930 var det så, man foretog den store forbedring af forholdene. Trods indsamlingen havde man dog forøget gælden, og derfor måtte man forhøje forpagtningsafgiften med 250 kr., så den i alt blev på 1.100 kr. årligt.

I 1931 fik man gravet en ny brønd, så vandforsyningen til de forbedrede sanitære forhold blev tilstrækkelig.

Den eneste sag af større betydning i den sidste del af perioden var ændringer af vedtægterne som følge af en ny aktieselskabslov. Denne lov bestemte, at der skulle oprettes en reservefond, og formanden forudså, at en sådan nok ville volde vanskeligheder. Der blev nedsat et udvalg til at tage sig af sagen, og de nye vedtægter blev endeligt vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling den 7. juli 1932.

40 års jubilæum

Den 3. november 1933 var det 40 år siden højskolen begyndte sin virksomhed, og det blev behørigt fejret ved en stor sammenkomst på selve dagen. Eleverne på de første to hold var særligt indbudt, og det samme gjaldt de to lærere, Nanna Ingerslev og H. P. Jensen. Jensen måtte dog kort før melde afbud på grund af sygdom.

Festen begyndte kl. 4 eftermiddag og kom til at vare til kl. 10 om aftenen. Der var dækket kaffebord i både den store og den lille sal, men det viste sig endda ikke at være nok, så omkring 30 måtte drikke kaffe i elevdagligstuen. Det hedder, at mere end 300 var mødt op for at fejre begivenheden.

I sin velkomst gav Frode Aagaard et kort rids af skolens historie og knyttede trådene tilbage til Østermarie-tiden.

I de forløbne 40 år ved Ekkodalen var det gået op og ned, der havde været arbejdet under skiftende vilkår, men han følte, der var grund til at sige tak til dem, der rejste skolen og støttede den gennem årene "i Haabet om, at Gerningen kan fortsættes, og at det maa lykkes ved Hjælp af det levende Ord at gøre Hjerterne glade".

Derefter holdt Nanna Ingerslev et foredrag om venskabets betydning, som hun sluttede med "at aflægge et smukt personligt Vidnesbyrd om sine to Venner, det nu afdøde Forstanderpar Charlotte og N. P. Jensen".

Der blev sendt telegrafiske hilsener til H. P. Jensen og til Krebs Lange og hustru, Stevns, og så gik man omkring kl. 6 i gang med den medbragte mad.

Derefter var der naturligvis fælles kaffebord, og herunder blev der holdt en lang række taler; af bestyrelsens formand; Holger Kofoed, af N. P. Jensens ældste søn, Alfred Jensen, der var realskolebestyrer på den samme skole i Neksø, som faderen havde været, af pastor Erichsen, Åkirkeby, og af Andreas Hansen.

En række tidligere elever havde derefter ordet i kortere indlæg, hvor de fremdrog minder fra deres højskoletid. Frode Aagaard tog igen ordet og kom med et nærmest flammende indlæg mod "den gennemførte Ensartethed, der raadede mod Syd", altså nazismen.

Mod slutningen var der en række takketaler, deriblandt af Nanna Ingerslev, til sidst rettede folketingsmand Axel Kofoed, Siegård, Åker, en tak til Frode Aagaard og frue med håbet om, at deres gerning ville blive til lige så stor glæde for dem, som den havde været for eleverne. Forsamlingen rejste sig i tilslutning dertil.

Derefter kunne Aagaard slutte mødet med at udtrykke håbet om, at man fortsat ville stå sammen om skolen, så at den ikke blot havde en fortid, men også fik en fremtid¹³.

Da Nanna Ingerslev ti år senere skrev nogle erindringsglimt til årsskriftet i anledning af 50 års jubilæet, berørte hun også kort denne sammenkomst: Hun skriver i sin artikel bl.a.¹⁴:

"...da jeg som Gæst var med ved 40 Aars Dagen 1933, slog det mig med Undren og - Beklagelse, at alle Taler og al Tak kun gjaldt Forstanderne og hvad de unge Mænd havde oplevet og modtaget paa Skolen. Ikke ét Ord lød der om Pigerne eller om nogen Lærer-

inde eller Højskolemor, der havde modtaget eller været noget her. Jeg vilde derfor ønske, at det maa lykkes at knytte "fromme, stærke Kvinder" til Højskolen, som ved deres Indsats kunde samle unge Piger til Glæde og Udvikling paa det dejlige Bornholm..."

Krisetid og forstanderskifte

Som vi har set havde skolen i 1931-32 det mindste vinterhold nogensinde, og der var al mulig grund til at se på situationen med bekymring. Naturligt nok betragtede man den økonomiske krise, der hærgede overalt i disse år, som en af de væsentlige årsager. Om det skriver Aagaard i årsberetningen 1932:

"Den store landbrugskrise hviler over Landet. Og den kaster ogsaa sine Skygger ind over Højskolen, hvor Elevbesøget er mindre end sædvanligt. Ingen ved, hvad Aaret vil bringe. Men der er Grund til at tilraabe hinanden et: Aldrig fortvivle. Og dybest set har vi ogsaa Lov dertil".

På elevforeningens årsmøde kort efter lagde han ikke skjul på, at skolen var i en vanskelig situation. Elevtallet var så lille, at statstilskuddet snart kunne komme i fare, og derfor henstillede han igen engang kraftigt til de gamle elever om at gøre alt for at skaffe elever til deres gamle skole.

Denne situation har utvivlsomt spillet stærkt ind i overvejelserne, da han godt et års tid senere blev opfordret til at overtage Vestbirk Højskole i Jylland. Den før så velanskrevne skole, der havde haft langt over 100 elever, var sunket ned til lignende tal som Bornholms, så der måtte ske en ændring. Et udvalg, der blev nedsat for at redde stumperne, opfordrede Aagaard til at købe skolen. Efter en del forhandlinger, bl.a. om at rejse 20.000 kr. som rentefrit lån, gik han ind på det, og det blev endeligt bestemt den 29. november 1933. Overtagelsen skulle ske til april 1934.

Den 12. december samledes bestyrelsen for at tage stilling til den nye situation. I referatet hedder det, at formanden udtalte sin beklagelse af, at Aagaards forlod Bornholm, "selvom det med de (relativt) smaa Forhold her paa Bornholm var forstaaeligt".

Aagaard begrundede det i årsskriftet for 1934 med, at en større opgave ventede dem. "Men først og fremmest: det er Hjemlandet i snævrere Forstand. Det gjorde Udslaget. Vi rejser hjem til Jylland".

Lykkedes det ham så at rette den gamle, ansete skole op? Vi kan kun følge elevtallene frem til 1940, og de er da en del større end dem for Bornholms Højskole - det største på vinterskolerne er 40 og det mindste på sommerskolerne er 14 - men egentlig var situationen stort set den samme. Det var vanskelige tider for mange højskoler i disse år.

Efter det kom så besættelsens svære tid, hvor en del af skolen den sidste tid var beslaglagt af besættelsesmagten. Af en mindeartikel¹⁵ kan man forstå, at det især sled på Marie Aagaard. Hun døde allerede i 1951. Hvor længe Aagaard ledede skolen, ved vi ikke. Han levede til 23. marts 1967, og blev 71 år.

Med Frode Aagaards fratræden kan man sige, at en epoke for Bornholms Højskole var ved at rinde ud. Den epoke, hvor den trods en nødvendig håndsrækning ind imellem dog var bæredygtig som lokal højskole. Trods en ihærdig indsats flere gange siden, lykkedes det ikke at sikre den en varig tilgang af elever og dermed en betrygget økonomisk eksistens. Siden da kunne man sige, at skolen har været de bristede forhåbningers "holdeplads".

Der skulle gå henved 40 år, før samfundsudviklingen havde skabt grundlag for en ny virksomhed, som kunne sikre skolen en nogenlunde stabil indtægt. Det blev de mange korte sommerkurser for ældre, som tiden omkring 1965-70 var blevet moden til.

Foredragsholdere ved de offentlige møder 1923-34.

1923-24: Vinteren: professor Lehmann, magister Rosenhoff og magister Lauge Koch.

Sommerskolens åbningsmøde: redaktør Helge Skovmand, "Højskolebladet": Grundtvigs skoleidéer.

Midsommermødet: pastor Nørgaard, Store Hedinge, og direktør Jensen-Sønderup, København.

Efterårsmødet (tre dage): cand.mag. Hans Lund, Askov, og pastor Skaarup, Kværs, Sønderjylland (tidligere lærer).

1924-25: Vinteren: biskop Ostfeldt: Bøn og arbejde, fhv. højskoleforstander Helge Hostrup, magister Poul Rosenhoff og Aage Beyer Benedicte.

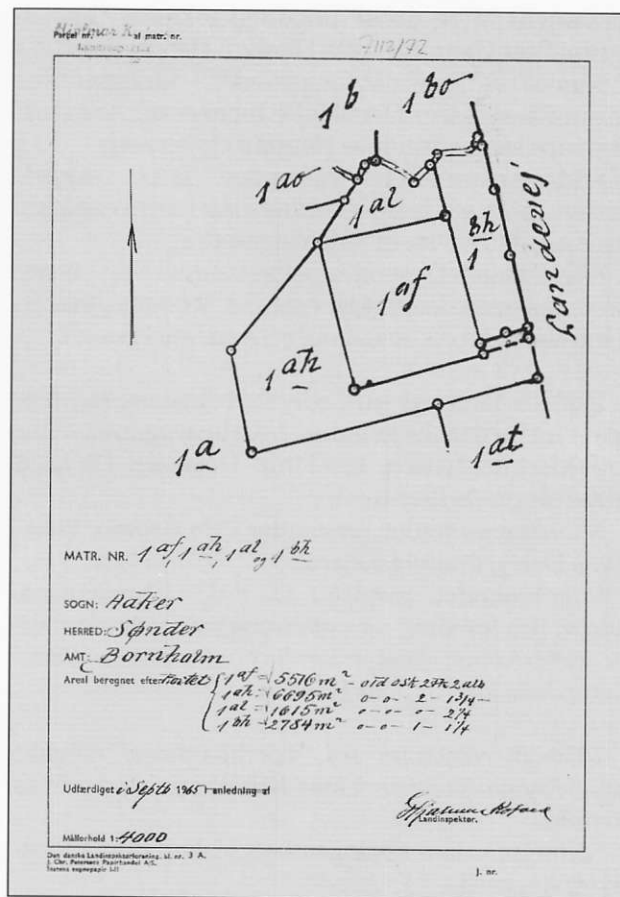
Midsommermødet: valgmenighedspræst Nørgaard, Vejstrup: Den religiøse uro i nutiden; Aagaard: De nye skoletanker.

Efterårsmødet: pastor Kring, Stege, Helge Hostrup, gårdejer P. Lassen, Strukstrup i Angel, samt Andreas Hansen.

1925-26: Vinteren: magister Lauge Koch: Dødsfrygt; Aagaard: Aakjær; pastor Quistgaard, København, forfatteren Thomas Olesen Løkken: Vendsyssel og vendelboerne; magister Poul Rosenhoff, København.

Midsommermødet: fhv. statsminister J. C. Christensen: Danmark efter 1864.

Efterårsmødet: ingeniør J. Th. Arnfred, Askov, og valgmenighedspræst Halfdan Helweg, Østed (hver to foredrag); Andreas Hansen og Aagaard.

Matrikelkort over skolens oprindelige grund og de senere tilkøbte jordlodder. Nr. 1a er den oprindelige grund med en stump vej ind fra landevejen. Nr. 1ah er den jord, der i 1899 blev købt til med det formål at lave forsøgshave, og som derefter blev tilplantet med frugttræer. Nr. 1al er "Hyttens" grund, som sammen med denne blev erhvervet i 1907. Endelig er stykket nr. 1bh, som oprindeligt må have hørt til "Dalshøj", den forsøgsmark, som endeligt blev erhvervet i 1925. Efter det skete der ingen forandringer af skolens grund før 1973. "Godset" havde i øvrigt matr. nr. 1ai.

1926-27: Vinteren: forfatteren Gunnar Gunnarsson, frk. Henni Forchhammer, lægprædikant Kjeldstrup, magister Hans Ellekilde og professor Edv. Lehmann.

Midsommermødet: højskoleforstander Holger Begtrup, Frederiksborg Højskole, og Andreas Hansen.

Efterårsmødet: bibliotekar Carl Dumreicher og cand.mag. Erik Appel (hver to foredrag), Andreas Hansen og Aagaard.

1927-28: Vinteren: forfatteren Helge Rode: Moderne åndsliv; Aagaard: Alle helgen; godsejer Axel Jarl: Dansk natur og dens fredning; skoleinspektør Kristensen: Røde Kors plus Sagafortælling; censor P. A. Rosenberg: J. L. Heiberg plus oplæsning; Aagaard:

Sønderjylland og dansk ungdom; sekretær Ernst J. Borup; Peer Gynt; Andreas Hansen: Henrik Ibsen.

Sommerskolens åbningsmøde: kirkeminister Bruun-Rasmussen: Det skjulte menneske; Aagaard: Hostrups sange; Andreas Hansen: Oplæsning.

Midsommermødet: forstander Jacob Appel, Askov: To år af Georg Brandes' ungdomsliv; pastor Erichsen, Åkirkeby: Et religiøst foredrag.

Efterårsmødet: seminarieforstander Stig Bredstrup, Jonstrup, forstander Monrad, Ryslinge, biskop Fønnesbech-Wulff, Roskilde, og Andreas Hansen.

1928-29: Vinteren: fru Cederblad de Simonsen, formand for de danske kvinders fredsliga, og forstander Jens Marinus Jensen, Brøderup Højskole. En hård vinter hindrede flere møder.

Midsommermødet: forstander Uffe Grosen, Vallekilde: Den grundtvigske arv.

Efterårsmødet: magister C. P. O. Christiansen, Askov, (tre foredrag og oplæsning), domæneforpagter Erik Appel, forstander Jacob Jacobsen, Elbæk Lærerskole, og Andreas Hansen.

1929-30: Vinteren: frk. Forchhammer, adjunkt Lind, Rønne, skoleinspektør Kristensen og Andreas Hansen.

Sommerskolens åbningsmøde: biskop Rud, Odense, og Aagaard.

Midsommermødet: redaktør Th. Laursen, Slagelse, og pastor Bjørnbak, Laurberg.

Efterårsmødet: højskoleforstander Olav Langeland, Norge, og valgmenighedspræsterne Jacob Lykke, Odde, og N. Petersen, Vallekilde.

1930-31: Vinteren: biskop Ostenfeld, Aagaard, forstander Jens Marinus Jensen, Brøderup, og adjunkt Lind, Rønne.

Et forårsmøde: forstander Holger Begtrup, Hillerød, og Aagaard.

Midsommermødet: biskop Ostenfeld og valgmenighedspræst Edvard Petersen, Odense.

Efterårsmødet: biskop Fønnesbech-Wulff, Roskilde, højskolemændene Hans Lund, Rødding, og Ernst J. Borup, Lyngby, samt sognepræst Ammentorp, Thorning.

1931-32: Vinteren: forstander Jens Rosenkjær, København, og pastor M. Kragh-Müller, Boeslunde, og Aagaard (2 gange).

Midsommermødet: pastor J. Trier, Marmorkirken, København, og Andreas Hansen.

Efterårsmødet (2 dage): pastor N. P. Nielsen, Vedsted ved Haderslev, Jens Marinus Jensen, Brøderup, og Andreas Hansen.

1932-33: Vinteren: Andreas Hansen: Den unge Bjørnson, Aagaard: Bjørnson og Danmark - og på et andet møde: Nazismen i Tyskland; forfatteren Thomas Olesen Løkken: Den jyske vestkyst samt billeder derfra om aftenen.

Et forårsmøde: Holger Begtrup, Hillerød, og pastor Jespersen, Åkirkeby: Joachim Skovgaard samt om aftenen billeder af hans udsmykning af Viborg Domkirke.

Efterårsmødet: præsterne Helge Hostrup og Sparre Petersen, forstander Marius Skar, Stevns Højskole, og Aagaard.

1933-34: Vinteren: Jens Rosenkjær, København, Aagaard, højskolelærer Thomas Thomsen, Galtrup (Aagaards efterfølger), og valgmenighedspræst Andersen, Åkirkeby.

KAPITEL 14

Frode Aagaards tid 1923-34

1. De biografiske oplysninger er i hovedsagen hentet fra DDF 100 år, side 184.
2. LB. side 258; Lauegd. side 62; opl. fra Jens K. Brandt og tidl. elever.
3. DFH 44, side 295, samt årsskrift 1956, side 29-32, hvor nogle sider af hans erindringsbog "Fra Heden til Højskolen" er gengivet.
4. DDF 100 år, bind 2, side 320-321.
5. DDF 100 år, bind 2, side 289.
6. "Forældet aldrig blev livets tale" - fra Jakob Knudsens sang: "Her rejses en skole..."
7. Fra Grundtvigs digt: "Folkeligt skal alt nu være".
8. Det var en uddannelse, der tog sigte på kontrol af landmændenes kvægbesætninger med henblik på at fremme mælkeproduktionen, både i henseende til mængde og kvalitet. Man kontrollerede køernes mælkemængde og dennes fedtindhold sammenholdt med fodermængden og førte nøje bog over resultaterne for derved at belyse de enkelte køers ydeevne og kvægbrugets økonomi som helhed. Arbejdet organiseredes af lokale kontrolforeninger, og i mange år var det almindeligt, at de unge kontrolassistenter boede rundt omkring på gårdene i den periode, de foretog dette arbejde. Det skyldtes, at der skulle tages prøver hver gang, det var malketid.
9. Festpladsen lå på en bakke ca. 250 m vest for Christianshøj, hvor der senere blev rejst et mindesmærke for faldne bornholmere under krigen 1864.
10. Jochum. side 77-78; LB. side 216.
11. Lauegd. side 44; valgmenighedens 25 års jubilæumsskrift, side 109.
12. LB. side 385.
13. Foruden skildring i årsskriftet også referat i Bh. Td. den 4/11 1933.
14. Anførte skrift side 12.
15. Mindeord af Bodil Tolstrup i årsskriftet for 1951.